

ЙОСИФ ЖИДОВИЧ – НАРОДНИЙ ВЧИТЕЛЬ МАРАМОРОЩИНИ

ІЛЬКО В.І. (Ужгород)

У пам'яті закарпатців незабутніми залишаються спогади про освітян-подвижників, вчителів, які за часів Австро-Угорщини, а згодом – Чехословаччини, Угорщини у складних умовах, перебуваючи в скрутному становищі, невтомно трудилися в царині освіти – сіяли розумне, добре, вічне. Ці інтелектуали різними шляхами добирались до віддалених гірських сіл Карпатського краю, щоб навчати верховинських дітей, допомогти їх духовному збагаченню. Архівні джерела зберегли для нащадків чимало імен цих людей-ентузіастів, які своїм життям і працею заслуговують на загальне визнання. Серед них був і вчитель, управитель державної руської народної школи в Тересві, що на Тячівщині, Йосиф Жидович.

Цей освітянин, трудова діяльність якого розпочалась ще на початку ХХ ст., за австро-угорської влади, доклав багато зусиль та енергії для організації шкільництва на Мараморощині, зокрема, в Тересві, де залишив по собі добру пам'ять. Колишній учитель автора цих рядків був кваліфікованим спеціалістом, фахівцем. Його знали як скромного, доброзичливого, відданого своїй роботі педагога, зразкового сім'янина, виховав трьох синів і доньку. З часом старший син Жидовичів Адальберт-Василь і донька Етелка-Магдалина стали вчителями, середній син – Тиберій-Павло – правознавцем, молодший Йосиф-Ладіслав – лікарем. Для дітей управителя школи Тересва назавжди залишилась близькою, в ній пройшли їх юнацькі роки.

Йосиф Жидович народився 25 лютого 1889 р. у містечку Довге Поле, в одному із т. зв. п'ятикоронних міст Марамороського комітату (нині Кампулунг Сігетського округу, Румунія). За віросповіданням – греко-католик, рідна мова – руська (українська). На запитання анкети з обліку кадрів: «Чи знає докладно по-руськи? – відповів: «рускій есть материнській язык» [1]. В Довгому Полі, як і в Сігеті, – центрі комітату наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. поряд з угорцями і румунами, тут, хоч і в меншості, проживали русини-українці. Компактно русинське населення проживало в південно-західній частині комітату, на території лівобережжя р. Тиси. Зараз тут налічується 14 українських сіл: Русково, Поляна, Кричуново, Ремети та ін., населення яких здавна підтримує родинні зв'язки з жителями нинішнього Рахівського і Тячівського районів Закарпатської області. Безумовно, таке розташування і співвідношення етносів на цій території не могло не позначитись на свідомості, ментальності місцевого населення, його культурно-освітньому розвитку.

У 1902 р., після закінчення народної школи в Довгому Полі, Йосиф Жидович поступив до Ужгородської горожанки, а в 1904-1909 рр. навчався в Ужгородській учительській семінарії. Деякий час (1906-1907 рр.) працював у Буштинській народній школі. 25 червня 1909 р. в Ужгороді одержав диплом вчителя народних шкіл з руською і угорською мовами навчання. Після цього молодий спеціаліст склав службову присягу і поїхав працювати за місцем призначення.

1 серпня 1909 р. Йосиф Жидович розпочав свою педагогічну діяльність в гірському селі Брустури (Лопухово) Тересвянського округу, неподалік якого бере свій початок річка Тересва. У місцевій однорічній греко-католицькій церковно-приходській (парафіальній) школі попрацював учителем 2 роки і 7 місяців. Звідси декретом Мукачівської греко-католицької єпархії був переведений до такої ж школи с. Тисауйгель Севлюшського округу (нині Нове Село Виноградівського району). У цьому селі вчителював з 1 березня 1912 до 3-го вересня 1914 року – 2 роки і 6 місяців [2].

Перші роки педагогічної діяльності молодого Жидовича були плідними. Він змужнів, духовно збагатився, набув практичного досвіду. В цей період поталанило йому і в особистому житті: наприкінці травня 1912 р. одружився на 20-и річній Етелці-Кароліні Крайло з Довгого Поля (народилася 14 грудня 1892 р.). З цього часу розпочався відлік спільного життя молодого подружжя. Непомітно пролетять роки, а Етелка і Йосиф назавжди збережуть вірність один одному. Вони понад усе полюблять дітей, які для них стануть опорою, смислом усього життя. А тому не було випадковістю, з якою радістю 7 червня 1913 р. зустріли народження свого первістка – синочка Адальберта-Василя. Його з першого ж дня оточили батьківською любов'ю, віддаючи все тепло душі.

Однак несприятливі побутові умови в Новому Селі, віддаленість від отчого дому, не давали можливості приділяти належної уваги малюкові. Це спонукало голову сім'ї клопотати перед управлінням шкільництва про перевід на бітьківщину – Мараморощину, ближче до Довгого Поля. Прохання про перевід було задоволено. За наказом Міністерства освіти і культури Угорщини Й. Жидовича було призначено учителем державної однорічної народної школи в село Русково, Вишівського округу, Марамороського комітату, де працював із 3-го вересня 1914 до 1 січня 1919 року [3]. Проживання молодих

недалеко від батьків позитивно позначилось на сімейних обставинах. Незабаром родина Жидовичів збагатилась новим поповненням: 27 квітня 1915 р. у Довгому Полі народилися донька Етелка-Магдалина, а через три роки – 29 червня 1918 р. – син Тиберій-Павло.

З анкетних даних відділу кадрів видно, що Й. Жидовичу з 1 вересня 1919 до 31 серпня 1920 р. доводилось працювати вчителем церковно-приходської (парафіальної) народної школи в селі Довге Поле. Але румунські власті не видали йому за це заробітну плату, оскільки той відмовився скласти службову присягу на вірність Румунії. Згодом і чехословацькі власті відмовили у виплаті, посиляючись на те, що колишня австро-угорська територія, де працював педагог, відійшла до Румунії. Після відходу румунських окупаційних військ із півдня Закарпаття і встановлення нового державного кордону, передбаченого Тріановським договором (1920 р.), на всій території краю, приєданого до Чехословаччини за Сен-Жерменським договором (1919 р.), була встановлена нова влада. Всюди на місцях почали діяти адміністративні органи, запрацювала шкільна система. Оскільки Затисся, зокрема, рідне місто Йосифа Жидовича опинилось під владою королівської Румунії, він вирішив залишитись на Закарпатті і послужити своєму народові.

Трудова діяльність педагога при чехословацькій владі розпочалась 1 вересня 1920 р. Він подав заяву про призначення його вчителем чотирирічної народної школи с. Нижня Апша (нині Діброва). Його прохання до Шкільного відділу Цивільного Управління Підкарпатської Русі було підтримано Шкільним інспектором у Солотвині Е. Егрецьким, який просив «призначити Й. Жидовича державним учителем і управителем шкіл Н. Апшанських», зазначаючи, що той присягу склав і учить з 1 вересня 1920 р. [4]. З приводу призначення повідомляв: «розмовляє і пише по-русинськи, політикою не займається», а тому пропонує цього вчителя «як русина до румунського села». Немає сумніву, що новопризначений вчитель – керівник школи володів румунською. Й. Жидович на новому робочому місці проявив себе як досвідчений педагог, неабиякий організатор шкільної справи. Навчав дітей у Нижній Апші (Діброві) п'ять років – з 1 вересня 1920 р. до 25 серпня 1925 р.

Будучи вчителем і управителем чотирирічної народної школи в цьому селі, де були також класи з руською мовою навчання, він постійно домагався державного громадянства. Нарешті, 5 грудня 1923 р. Міністерством внутрішніх справ Чехословаччини воно було надано Й. Жидовичу, його дружині Етелі-Кароліні, трьом дітям – Адальберту-Василію, Етелці-Магдаліні, Тиберію-Павлові. Про це 4 січня 1924 р. повідомило Цивільне Управління Підкарпатської Русі за підписом її керівника вище-губернатора краю Антоніна Розсипала. Водночас повідомлялось про

наступну присягу, яка мала бути складена вищезгаданими особами Тересвянському окружному начальнику [5]. Так що можна вважати, що державне громадянство родини вчителя набуло чинності 15 березня 1924 р. Цю дату Й. Жидович наводить і в одному з документів.

Одержання чехословацького громадянства було для родини Жидовичів великою моральною, матеріальною, фінансовою підтримкою. Адже досі вчитель, який не мав громадянства, одержував зарплату набагато меншу, ніж той, у кого воно було, і, крім цього, не мав права на сімейну прибавку до зарплати (допомога на дітей, що навчались у середніх і вищих учбових закладах).

Дане положення торкнулося і Й. Жидовича. В ці роки, будучи формально іноземцем, громадянином Румунії (за місцем народження) протягом 1920-1923 рр. одержував заробітну плату і сімейні прибавки до неї як громадянин Чехословаччини, тобто в завищеному розмірі. І ось це стало відомо шкільним властям і незабаром Міністерство шкільництва і народної освіти в Празі своїм розпорядженням від 22 червня 1925 року зобов'язало педагога повернути державі переплату по зарплаті в сумі 13147 крон. Рахунковий відділ Шкільного відомства Підкарпатської Русі в порядку погашення «боргу» почав стягувати з його зарплати непосильну частку, що не могло не викликати справедливого нарікання з боку останнього. 26 липня 1925 р. Й. Жидович повідомив вищу інстанцію, що готовий сплатити заборгованість частинами – «ратами», але щоб вони становили не 700, а 150-200 крон у місяць. Своє прохання мотивував тим, що є бідний і не має жодного маєтку, живе з тієї зарплати, яку одержує як учитель; повинен утримувати 5 членів сім'ї і навчати 2 дітей в гімназії; якщо із зарплати щомісяця буде утримуватись 700 крон, то не зможе «продовжувати навчання дітей в гімназії», не зможе жити так, «як подобає жити учителю», бо його «думки будуть не в школі, а зайняті тим, як позбутися матеріальних нестатків». Міністерство шкільництва і народної освіти Чехословаччини 27 жовтня 1925 р. частково задовільнило просьбу вчителя із Нижньої Апші. Йому зменшено частку щомісячного погашення боргу із 700 до 250 крон [6].

Питання про врегулювання заробітної плати порушувалось Й. Жидовичем ще раніше – 8 липня 1924 р. у листі до згаданого вище міністерства. У ньому обгрунтовувалось право на сімейну прибавку до зарплати за 1923 р. – допомогу на сина Адальберта учня 2-го класу Хустської гімназії. Свої вимоги мотивував тим, що з 1909 р. до початку першої світової війни працював у селах Брустури і Тисауґель, розташованих на території Підкарпатської Русі, а згодом – в 1920 р. склав присягу на вірність республіки і призначений у с. Нижня Апша. В зв'язку з цим мав підстави вважати себе громадянином

Чехословаччини, хоч офіційно ним став лише в 1924 р. До речі, прохання Й. Жидовича було підтримано окружним шкільним інспектором у Тячеві Олександром Маркушем, який писав Шкільному відділу в Ужгороді, що «названий діяв у школьному році 1923/24 з успіхом «добре».

Минуло небагато часу і в 1927 р. Й. Жидович знову звернувся з проханням до Міністерства в Празі щодо своєї заборгованості. Ним із загальної суми недоїмків сплачено 7047 крон, а решту – 6100 благав списати. Він заявляв, що розпорядження Міністерства про занижений розмір зарплати вчителя без громадянства з'явилось 20 грудня 1923 р., а через це не міг знати, що одержує більше, ніж йому належить. «Прошу, аби була взята до уваги та обставина, – писав Й. Жидович, – що я батько великої сім'ї, маю дружину і чотирьох дітей, з яких двоє вже середню школу відвідують (мається на увазі син Адальберт і донька Магдаліна – В.І.), з учительської платні важко можу утримувати свою родину, виховувати дітей, сплата цього боргу для мене великий тягар» [7].

У середині 1925 р. завершилася трудова діяльність Й. Жидовича в селі Нижня Апша. Його переведено до села Тересва, де продовжив свою освітянську працю. На той час учителями тут працювали Віктор Курах, Емілія Гачкайло, Йолана Алмашії [8]. В цьому мальовничому селі Й. Жидович протягом 20-и років віддавав свої знання селянським дітям, сіяв розумне, добре, вічне. Новопризначений управитель школи 25 серпня 1925 р. у приміщенні шкільного інспекторату в Тячеві підписав відповідний протокол про складення присяги на вірність Чехословацької республіки і текст присяги «Присягаю і клянусь...» Присягу прийняв окружний інспектор Олександр Маркуш. 31 серпня 1925 р. віцегубернатор Підкарпатської Русі на підставі рішення Міністерства шкільництва і народної освіти Чехословаччини від 19 серпня 1925 р. призначив Йосифа Жидовича вчителем і управителем державної народної школи в Тересві, взявши при цьому до уваги, що останній склав службову присягу і приступив до роботи. 15 березня 1926 р. Тячівський шкільний інспектор О. Маркуш у листі до керівництва в Ужгороді підтвердив, що Й. Жидович склав службову присягу і 1 вересня 1925 р. зайняв місце вчителя та управителя трирічної державної народної школи в Тересві, підкреслюючи: «Остання його кваліфікація з дня 19 лютого 1925 р. – «добре» [9].

Працюючи на новому місці, Й. Жидович постійно підвищував свій професійний рівень, удосконалював педагогічну майстерність. Зокрема, з 26 липня до 14 серпня 1926 р. перебував у Хусті на курсах вивчення чеської мови, які успішно закінчив. У цьому ж, 1926 році, родина Жидовичів збільшилась ще на одного члена – 3 квітня народився малюк, якому дали ім'я батька – Йосиф-Ладислав.

Голова сім'ї, разом з дружиною, незважаючи на побутову невлаштованість, зайнятість, приділяв постійну увагу вихованню своїх дітей. А вони, підрастаючи і мужніючи, намагалися у всьому наслідувати батька, перейняти його кращі риси, зокрема, душевну доброту, працелюбність. У 1927-1930 рр. Тячівський шкільний інспекторат провів комплексну перевірку діяльності державної народної школи в Тересві, що було свого роду і атестацією новопризначеного її управителя. Зокрема, в 1929/30 навч. році кваліфікаційна комісія окружного шкільного інспекторату, до складу якої входили відомі педагоги О. Маркуш, А. Бокотей, Й. Бузинський, М. Бойко, Д. Попович, атестувала Й. Жидовича з таких питань: відношення до вчителів і учнів, приліжність і сумлінність у виконанні службових обов'язків, викладання і виховання та ін. і в підсумку оцінила його роботу балом «дуже добре» [10].

Великою заслугою управителя школи є те, що протягом 1934-1937 рр. акуратно записував до Шкільної хроніки – «Памятної книги» відомості про важливі події, які відбувалися в соціально-економічному, суспільно-політичному і культурному житті населеного пункту. Цей літопис, цінне історичне джерело обсягом 60 стор., відкривається словами: «Ся книга починається писати роком 1934 Йосифом Жидовичем, управителем руської державної народної школи в Тересві». В ній дається географічний опис розташування села, розповідається про зайнятість, соціальний і національний склад населення, характеризуються господарський лад, конфесійні відносини, культура, шкільні справи, побут (житло, одяг, харчування) і звичаї селян тощо [11].

Наведемо окремі факти із Шкільної хроніки (літопису історії села). «1934 рік. В селі проживає 2712 чоловік, що на 702 більше, ніж у 1920 р. Мешканці за національністю: русинів (українців) – 1688, чехів і словаків – 186, євреїв – 671, угорців – 102, німців – 51, поляк 1 та ін. За віросповіданням: греко-католиків 1664, римо-католиків – 207, православних – 38, реформатів – 43 та ін. Староста села Михайло Шемет, його заступники (підстарости) – Дмитро Мокан і Лайзер Лебович, сільський полісмен, бубнар – Михайло Коциба, головний нотар – Гінек Такса, нотар – Вацлав Червінек, писарі – Адольф Вашічек і Михайло Мокан. Керівником жандармської управи є А. Волні, фінансової стражі (прикордонної служби) – Я. Боровка, начальником залізничної станції – Михайло Черевко, шефом поштового уряду – О. Крейчі, районним лікарем – Лудвік Клайн, аптекарем – Йосиф Роснак. Культурно-освітнє товариство «Просвіта» очолює Іван Небола».

Як видно з вищенаведеного, переважну частину державних службовців на селі становили чехи, направлені сюди із Чехії та Моравії. Серед них русинів-українців було двоє: писар нотарського уряду

Михайло Мокан і начальник залізничної станції Михайло Черевко. Органом самоврядування була сільська управа, до складу якої входило 30 чоловік – представники семи політичних партій (республіканської землеробської, соціал-демократичної, комуністичної, єврейської республіканської та ін.). У числі 14 заступників – членів сільської управи був і Й. Жидович. В книзі названо імена тересвянців, які загинули на фронтах Першої світової війни (1914-1918 рр.). Названо також імена 64 вояків австро-угорської армії, які, будучи важко пораненими в ході бойових дій у Карпатах (1914-1915 роки), померли від ран у лазареті і поховані на місцевому кладовищі.

На одній із сторінок Шкільної хроніки читаємо: «Селянству багато дає культосвітня робота, яку проводить читальня «Просвіти». При ній створено драматичний гурток. Читальня розміщується в будинку церковної школи, її власністю є бібліотека і деякі реквізити до вистав. Крім цього, чехи теж мають драмгурток. В 1932 р. створено товариство, до якого входять всі культосвітні осередки села і вони спільно виступають зі своїми програмами в будинку М. Полака».

А ось спостереження автора щодо житла, одягу і харчування тересвянців: «Хати є низькими, з маленькими віконцями. Складаються із кухні, сіней і кімнати. Є меблі, що їх виготовляють самі господарі: ліжка, стіл, лавка (лавця) і шафа (скринька). Стіни прикрашені іконами і красивими тарілками (танжерами). Хати будують з дерева, покривають дранками (драницями), а багатії – етернетом. Соломою критих хат є лише 6-8. Всіх будинків 695. Чоловічий одяг – суконна куртка («вуйош») з овечої вовни, штани, виткані з вовни («холошні»). «Вуйош» є сірого, а «холошні» білого кольору. Взуття: черевики (топанки), чоботи, постолі. Жінки носять вишивані сорочки (власні конопляні вироби) і свити. Чоловіки на голову одягають капелюх («шапку»), кучму і шлик, а жінки – хустку («ширінку») або вінок. Щоденне харчування (страва): кукурудзяний (мелайний) хліб, молоко, квасоля, картопля і кулеша (токан)» [13].

1935 рік. Наслідки виборів до чехословацького парламенту, які відбулися 19 травня. На селі право голосу мали 1145 громадян. У виборах взяли участь 1020 чол. Головами виборчих дільниць були Йосиф Жидович і Йосиф Талтнер. За республіканську партію проголосували 135 виборців, соціал-демократичну – 323, комуністичну – 39, автономну (АЗС) – 324, волошинців – 13 та ін. Вибори нового президента. 14 грудня 1935 р. відмовився від президентства республіки Т.Г. Масарик. Нові вибори відбулися 18 грудня 1935 р. Кандидатами були Е. Бенеш і Б. Немец. Абсолютною більшістю президентом обрано Е. Бенеша, а прем'єр-міністром став словак М. Годжа. Політичний стан: «У нас народ ще не є політично зрілим. Се видно з виборів. Народ не йде з переконання в партію, а йде за тим, який більше

обіцяє, а чи того дотримається, або ні, не їх справа, так говорять селяни!» [14].

В книзі наведено факти про відзначення державних свят: 7 березня – День народження президента республіки Т.Г. Масарика і 28 жовтня – «День свободи». В зв'язку з днем народження голови держави, в греко-католицькій церкві відправлено літургію, а опісля в руській і чеській школах, а також в залі будинку М. Дочкала проведено урочисті збори, дано концерт. Святкова програма виконувалась руською і чеською мовами. «День свободи» відзначено маніфестацією. Через село пройшли святкові колони, а в них: учнівська молодь, інтелігенція, представники державних установ «Подібного до сего часу не було», – відзначає автор шкільної хроніки. В селі передплачували і читали такі газети: «Земледельська політика», «Земля і воля», «Русский вестник», «Свобода», «Русский народный голос», «Наш путь», «Вперед», «Українське слово», «Lidove noviny», «Azet», «Narodna politika», «Podkarpatské hlas», «Česke slovo», «Hvezda», «Kassai Ujság», «Uj Kőzlöny».

1936 рік. Господарювання. Говориться про те, що жителі допомагають собі тим, що заробляють на підприємствах, залізниці, сплаві деревини Тисою. Урожайність землі низька, зате видно поступ культури і часу. На полях здебільшого росте пшениця, жито, а ще недавно засівали кукурудзою». **Санітарний стан.** «У бідних ще знайдемо те, що в одній кімнаті знаходиться все майно: є там кури, порося, теля, кози та ін. Але таких уже мало. Захворювань небагато. Було кілька захворювань тифом». **Культурний стан.** «Із сільської бібліотеки видано 894 книги. В горожанській школі навчаються 75 учнів, гімназії – 19, торговельній академії – 2, університеті – 2» [16]. Як видно з річного звіту Хустської гімназії, її учнем в 1936 р. був тересвянець Іван Небола, а в Мукачівській торговельній академії в 1936/37 учбовому році навчались із Тересви Михайло Руснак і Михайло Небола [17]. В 1936 р. після закінчення Ужгородської гімназії на юридичний факультет Празького університету поступив син управителя школи – Тиберій Жидович.

1937 рік. Записи про таке: «Весна розпочалась скоро. Погода спочатку була суха, а згодом наступили дощові дні і тривали аж до Великодня. Літо сухе, внаслідок чого урожай виявився слабким. Небувалим був урожай фруктів – яблук, груш, слив. За переказом подібний урожай яблук мав місце в 1919, 1923, 1929, 1931 роках...» [18].

В зв'язку з кончиною першого президента республіки Т.Г. Масарика 14 вересня, із Тересви до Праги на похорон виїхала делегація, до якої увійшли: головний нотар Г. Такса, староста села М. Шемет, підприємець Г. Шимшович, службовець С. Штерцел, сільський активіст В. Приймак. Заслуговує на увагу повідомлення про створення в селі

молодіжної організації «Пласт». «З учнів народної і горожанської шкіл було засновано спортивне товариство «Пласт» або «Скаут». Його засновниками були П. Желтвай і Йосиф Небола. Всіх членів є 32. Пластуни брали участь у спортивних святах – в Бедевлі, Нересниці, Буштині... Місце їх збору – була церковна школа» [19].

Із записів «Пам'ятної книги» видно, що у другій половині 20-х років Тересвянська руська народна школа розміщала у двох будівлях. Перша з них, споруджена ще в 1903 р., належала сільській громаді. Вона розташована в кінці східної частини головної вулиці (неподалік нинішньої автобусної станції – В.І.). В 1929 р. до неї були добудовані класне приміщення, кабінет для учителя і дві кімнати як помешкання для управителя школи. Друга будівля, розташована напроти греко-католицької церкви, була власністю церковної общини. У ній розміщались дві класні кімнати, приміщення дитсадка (захоронки) і сільської бібліотеки, якою на початок 30-х років завідував вчитель Василь Мірявець, а згодом – Іван Небола. В 30-х роках у Малій Тересві, західній частині села (нині вулиця Армієвська) на орендних умовах діяла школа з паралельними класами у будинку селянина Василя Сасина. Протягом трьох років тут навчався і автор цих рядків. Звідси учні переходили до школи в центрі села, в будинку якої проживав управитель (директор) Й. Жидович. Це і дало їй назву – «Жидовичова школа».

Нестача в шкільних приміщеннях дедалі давала про себе знати. І ось в 1935 р. управа села, за порадою директора школи, звернулася з проською до Міністерства шкільництва і народної освіти про допомогу. Прохання було задоволено і в тому ж році на будівництво нової школи виділено 90 тис. крон. З цієї суми 9 тис. витрачено на придбання земельної ділянки. Місце під забудову обрано неподалік церкви, напроти житлового будинку чеських службовців, відомого як «колонія». Сільська громада спромоглася за рік побудувати корпус нової школи: два класні приміщення, учительський кабінет і учнівську бібліотеку. Відкриття школи відбулося 25 жовтня 1936 р. На ньому були присутні представник Тячівського окружного начальника, він же – головний нотар села Г. Такса, окружний шкільний інспектор О. Маркуш, учительство з навколишніх сіл. Школу освятив греко-католицький священник Федір Желтвай. До спорудження і відкриття школи були причетні Й. Жидович, староста села Михайло Шемет та інші активісти [20].

В Тересві, поряд з руською народною школою, діяла аналогічна школа з чеською мовою навчання, при якій були учительська і учнівська бібліотека. Приміщення для п'ятирічної школи держава орендувала в єврейських підприємців Гершковича і Ортштайна. В ній навчалися діти чеських службовців,

єврейських ремісників, торговців та ін. У 1935 р. відкрито клас горожанки (неповної середньої школи). Школа з чеською мовою навчання підпорядковувалась чехословацькому шкільному інспектору в Хусті.

У 1934 р., за свідченням «Пам'ятної книги», всіх школопопівних дітей віком від 6 до 14 років налічувалося 677, в тому числі 427 з руською (українською) і 250 з чеською мовами навчання. Термін навчання в школі 8 років. На цей раз руська народна школа в Тересві була шестирічною, а в наступному – 1935 році, стала семирічною. Учительський колектив: Йосиф Жидович, управитель школи, вчителі – Єлизавета Гавриллова (Сабадош), Іван Гаврилла, Регіна Цимерман, Олена Павзова (Бандусяк), Василь Мірявець, Магдалина Мірявець (Петровіч), Микола Тигоні, Василь Стрижак, Марія Бузинкай, Магдалина Жидович. При школі працювали курси з ліквідації малописьменності і неписьменності. Учителство чеської школи: Їржі Конопасек, директор, вчителі – Меліда Конопаскова (Бернадова), Марія Вашічкова (Давидова), Йосиф Шміда, Владимир Пунчохар, Рудольф Частек, Ружанова Діндова і Рожена Пунчохар (Кохлева) [21]. Відзначимо, що в 1935 р. троє тересвянців працювали вчителями в Бедевлянській народній школі: «Це Михайло Руснак, Василь Небола, Адальберт Жидович [22].

З архівних джерел видно, що у свій час батьки дітей Тересви неодноразово ставили перед Крайовим урядом Підкарпатської Русі питання про відкриття в селі горожанської школи. З цього приводу в згаданій шкільній хроніці за 1936 р. зроблено такий запис: «Давня туга жителів є і була, щоб Тересва достала горожанську школу. Межи селянством вже якимось чином видіється потреба культури – школи, зато самі домагаються, щоб їх діти не стали жертвою неписьменності». Далі зазначається, що декілька раз засідали товариства і сільська управа, навіть делегація їздила з приводу відкриття школи. Питання про це часто порушувалось батьківським комітетом при руській народній школі (голова Василь Приймак), навіть подавались до уряду інтерпеляції. Для відкриття горожанської школи в Тересві сільська громада давала 3 тис. крон річної допомоги, по 2 тис. крон повинні були дати сільські управи Грушова, Кривого і Бедевлі, по 5 тис. припадало на Окружний уряд в Тячеві і Земський (Крайовий) уряд в Ужгороді [23]. Однак урядові власті проігнорували просьбу жителів Тересви і навколишніх сіл. Юнаки і дівчата, щоб здобути неповносередню освіту, змушені були і далі різними шляхами добиратись до Тячева, де була єдина на весь район горожанська школа.

Із записів згаданої книги Й. Жидовича видно, що в 1937 р. у Тячівську горожанську школу доїжджало 43, Хустську гімназію (середню школу) – 25 учнів.

У вищих учбових закладах Чехословаччини із Тересви навчалися три студенти (майбутній лікар, правознавець та інженер). В 1937 р. на 2 курсі юридичного факультету Карлова університету в Празі навчався Тиберій-Павло Жидович. У листі до Шкільного відділу (реферату) Міністерства шкільництва і народної освіти в Ужгороді від 10 жовтня 1937 р. управитель Тересвянської народної школи просив виплатити йому сімейну прибавку на сина-студента. Згодом просьба була задоволена: для навчання сина виділено 3 тис. крон допомоги [24].

Майбутній правознавець із Тересви проявив себе не тільки як відмінник навчання, але і як талановитий письменник. Навчаючись в Ужгородській реальній гімназії, яку закінчив у 1936 році, у виданнях «Наш рідний край», «Русский Скаут», «Русский народный голос» опублікував російською мовою свої зарисовки з життя і побуту, культури краю. Певним підсумком творчості молодого письменника була поява в 1936 р. збірки оповідань «На лужках жнуть» [25]. Збірка одержала назву від одного з оповідань «На лужках жнуть» («Лужки» – одне з урочищ села). В оповіданнях «Літній вечорок», «Пашераки ідуть», «За хлібом», «Кладовище оживає» автор з любов'ю змальовує відому з дитинства природу Тересви, а через художні образи передає душевність, щедрість і працьовитість своїх односельців, розкриває їх життєві, соціальні проблеми. Є тут і ліричні відступи («Я – Ніна»). В монографії «Історія підкарпатської літератури» за 1942 р. зазначається: «Тільки в 1936 р. починає виходити книжечка «Співдружність», в якій підкарпатська проза досягає художньої цінності. В числі прозаїків цієї молоді генерації треба згадати Тиберія Жидовича (1918 р.), який видав книгу «На лужках жнуть». Тиберій Жидович – імпресіоніст, його жанрові картини сільського життя пройняті ніжністю, вони акварелі; люди в нього носять в собі глибину, тонкість почуття, малі люди можуть мати глибокі почуття. Останні добротні його речі: «Я тут знову» і «Вічний студент» глибоко психологічні» [26]. Так високо і об'єктивно оцінена творчість молодого тересвянца.

Голова сім'ї Й. Жидович радів за своїх дітей і пишався ними. У той час, як Тиберій студював у Празі, а потім – в Братиславі, старший син Адальберт навчав дітей у с. Бедевлі, а згодом – у Грушові і допомагав батькові вести «Шкільну хроніку». Донька Магдалина працювала вчителькою-вихователю дитячого садика (захоронки), а зять Микола Тигоні вчителював у Малій Тересві, де у різний час у Сасиновій школі трудилися Василь Стрижак, Віктор Бокотей (вчителі автора цих рядків). На утриманні батька залишався молодший син Йосиф. 14 грудня 1938 р. наказом Тячівського шкільного інспекторату Й. Жидовича було звільнено з посади управителя школи, а з 1 січня 1939 р. на його місце призначено вчителя Василя Мірвяця [27]. Про це

шкільний інспектор 26 січня 1939 р. доповів Міністерству культури, шкіль і народної освіти в Хусті (мається на увазі уряд Карпатської України – В.І.).

Після звільнення Й. Жидовича з посади управителя школи той змушений був покинути «директорський будинок», в якому проживав із 1926 р. і переселитися до житлового комплексу чеських службовців – «колонії». Про цей період його син Тиберій-Павло (нині проживає в США, штаті Іллінойс) у листі до автора цих рядків від 26 червня 2001 р. згадує: «У березні 1939 р., коли мадярські війська вже були в Хусті, боячись стрільби і боїв, попросили пана Сасина з Малої Тересви дати їм приют у своїй хаті. Пан Сасин на своєму возі і перевіз їх до себе». Тиберій зазначає, що не знає, як довго батьки затримались у Сасина, бо в той час знаходився в Братиславі, навчаючись в університеті.

Весною 1939 р. Й. Жидович був поновлений на посаду управителя-директора народної школи в Тересві і повернувся у «старий» шкільний будинок, до попереднього помешкання. Керував школою протягом 1939-1944 роки. Розпад чехословацької республіки спонукав державних службовців повернутись на батьківщину, в Чеські землі. Разом з цим на початку 1939 р. припинила свою діяльність місцева школа з чеською мовою навчання. В роки війни руська народна школа в Тересві продовжувала діяти, а частина її учнів – юнаки і дівчата, як і раніше, доїжджала на навчання до Тячівської горожанської школи. В їх числі був і автор цих рядків, який у 1940 р. теж продовжив навчання в горожанській школі. Не обійшлося тут без допомоги управителя школи Й. Жидовича. Пригадую, поки мої батьки шукали кошти, щоб купити синові одяг, навчання у Тячівській горожанській школі розпочалося. У цій ситуації мати звернулася про допомогу. І ось незабаром пішов з матір'ю до Тячева з рекомендаційним листом управителя місцевої школи Й. Жидовича. Директор Тячівської горожанської школи О. Сокач схвально поставився до прохання свого колеги з Тересви, і я був прийнятий до першого класу. І довір'я з честю виправдав. Протягом чотирьох років (1940-1944) вчився тільки на «відмінно».

У роки війни, коли Закарпаття входило до складу Угорщини (1939-1944) старший син Й. Жидовича Адальберт і невістка Йолана ще з кінця 30-х років працювали в Грушівській народній школі, донька Магдалина і зять Микола Тигоні навчали дітей в Тересві, син Тиберій, як згадувалось, здобував вищу освіту в Братиславському університеті, а Йосиф – в гімназії. Про подальшу долю батьків Тиберій згадує: «Восени 1944 р., коли советські війська були в Сиготі, мої родичі знову звернулися до пана Сасина повести їх до себе, в Малу Тересву. Вони замкнули двері школи і відійшли...»

Після визволення Закарпаття в жовтні 1944 р. нові власті Тересви не приділили належної уваги

керівнику місцевої школи, не скористалися його педагогічним, організаторським досвідом і він згодом, через певні обставини, переїхав з дружиною і молодшим сином до рідного містечка Довге Поле, що на території Румунії. В Грушеві залишався син Адальберт з дружиною Йоланою. Як видно з документів, в лютому 1945 р. майно-інвентар школи А. Жидович передав новопризначеному управителю школи В. Бобинцю [28]. За свідченням протоколу засідань педколективу Тересвянської народної школи від 1 лютого 1945 р. серед вчителів значилась і Магдаліна Тигоній, яка чекала на призначення. Новим директором школи в Тересві став колишній підлеглий Й. Жидовича Іван Гаврилла. Працювали разом ще з 30-х років. Поряд з учителями-ветеранами, таким як: Іван Гаврилла, Єлизавета Гаврилла, Магдаліна Мірявець (Петровцій), у народній школі наприкінці 1944 – на початку 1945 р. працювали Гафія Божук, Єва Гісем, Марія Вошинець, Марія Дьордйай, Марія Дудинська, Ірина Пах, Михайло Андришин [29].

В 1945 р., переїхавши на територію Румунії, Й. Жидович зайняв посаду інспектора українських шкіл Сігетського округу. Молодший син Йосиф і донька Магдаліна стали «професорами»-викладачами нової української гімназії. Через деякий час Йосиф Жидович, з дружиною Етелюю і сином Йосифом оптував до Чехословаччини, а донька Магдаліна – в Угорщину, де її чоловік Микола Тигоні уже мав місце вчителя школи. В Словаччині Й. Жидович старший продовжував працювати в школі, а син Йосиф поступив на медичний факультет Братиславського університету, після закінчення якого одержав професію лікаря. Проживаючи в м.Левіце, працював районним спеціалістом реабілітаційного відділення.

Проживаючи в Словаччині, далеко від отчого дому, народний учитель Мараморощини Йосиф Жидович ніколи не забував про свою належність. За словами сина-лікаря він часто повторював слова любимі пісні:

Я Русин , был, есмь и буду,
Я родился Русиним,
Честный мой род не забуду,
Останусь его сыном.

Мій колишній учитель Йосиф Жидович, як у свій час і Олександр Духнович, щиро вірив, що його праця не пропаде даремно, а дасть добрі сходи на культурно-освітній ниві. Так воно і сталося. Помер Й. Жидович 21 лютого 1971 р., на 82 році життя. Педагог пережив свою дружину Етелю на дев'ять років – вона покинула цей світ 25 жовтня 1962 р. Великою втратою для батьків була кончина сина Адальберта ще 28 жовтня 1955 р. В Будапешті проживав донька мого вчителя Магдаліна, а її чоловік – Микола Тигоні помер у 1954 р.

Багатогранною є біографія Тиберія Жидовича. Після закінчення Братиславського університету певний час працював в Будапешті, в одному з міністерств Угорщини, після чого подався до Канади. Тут зустрів свою майбутню дружину, німкеню, уроженку Трансільванії, із околиці м. Темешвар (Румунія). Перші роки сімейного життя були складними, прийшлося подолати чимало труднощів. Та все це позаду. З пасом Тиберій переїхав із Канади до США, де і зараз проживає. У родині троє донечок. Одна працює вчителькою початкової школи, друга викладає в гімназії, а третя – адвокат. Повезло моєму земляку на зятів. Один працює адвокатом, а другий – професор університету м. Клевленда, штата Огайо. Особливо радіє Тиберій своїм чотирьом онукам. Хай щастить Вам, дорогий земляче, у всіх ділах. Тересвянці пишуться Вами, великою родиною Жидовичів, яка залишила благородний слід в історії Тересви, на культурно-освітній ниві Мараморощини.

Тересвянці вдячні лікарю Йосифу Жидовичу за те, що разом із батьком зберіг дорогу реліквію із історії села – «Пам'ятну книгу» за 1934-1937 роки і через Тересвянську селищну раду в 1990 р. передав її для учительського і учнівського колективів школи. Нам приємно, що молодший Йосиф Жидович не забуває про свої корені і справедливо вважає Тересву «нашим селом». Немає сумніву, що матеріали «Пам'ятної книги» (Шкільної хроніки) будуть максимально використані при написанні нарисів історії села Тересва, а в них буде сказано добре слово про родину Жидовичів.

ТИБЕРІЙ ЖИДОВИЧ

НА ЛУЖКАХЪ
ЖНУТЬ

Типографія «Шкільної Помощі», Ужгородь.
1936.

Титульна сторінка збірки оповідань Тиберія Жидовича «На лужках жнуть» (1936)

ПАМ'ЯТНА КНИГА ПАМ'ЯТНА КНИГА

ОВЕС: TERESVA
СЕЛО: TERESVA

1934 DO KNYHY
1937 DO KNYHY

Пам'ятна книга (шкільна хроніка)
с. Тересва за 1934-1937 рр. (титульна
сторінка)

Пам'ятна книга села Тересви.

Ця книга починає писати ровки 1934 Йо-
сифом Жидовим он управителем русс. держ. нар.
шклом в Тересвѣ.

З цього ровки Тересви до Тиси на стоворо-
восток лежить велике село, Тересва. Жителі
горого, яка веде з Коралева к Тиси до Девки ділить
село на Тересву к Малу Тересву. Це талодушиє ста-
не село з запада Бедевлево а з восток рудиниє село,
Сатрилівог La Fita. Яким Тиси к природ-
ном границею лежи Уваловачиното к Рудиниє то
Тересва є пограничним селом. Даліше сусіднє
село сугіє на стоворо Криве, яке село сугіє з талоду-
шого дорогою Тересва - Терескиє. На восток ле-
жить Трупиово к знаніє бившиє монастирє.
Жителіє сє сє сугіє рудиниє, сє градочє талоду,
що на лави бод Тиси к рудиниє село, Сарилка
з рудиниє обсевателіє.

У висше видіє сє Тересва лежить в
центре названіє сє, що подіє сє на голов-
не лавєто величчє, Тересовского округє.

Оутє тересва є як бє Франшого дошнє Те-
ресови, з владочє, з владочє талоду, восток
к державном дорогою. Сє дає рудиниє обсеватє
к пролиє.

Повєранчє є горіє, з мало зростанчє

Перша сторінка шкільної хроніки с. Тересва

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Закарпатської області (далі ДАЗО).- Фонд 28.- Оп. 4.- Спр. 2565.- Арк. 22.
2. Там само.- Арк. 52, 147.
3. Там само.- Арк. 1,52.
4. Там само.- Арк. 3-4, 11-12, 33.
5. Там само.- Арк. 24.
6. Там само.- Арк. 38, 45.
7. Там само.- Арк. 31, 44, 54.
8. Шематизм учительства всіх шкіл державних, церковних и приватних Покарпатскої Руси. Зложив Иван Вислоцкий. Додаток: Перегляд діяльності культ.-просв. організацій од 1919-1925 р. Вид-во Ивана Вислоцкого. Типографія «Карпатія» в Мукачеві.- 1925.- С. 192.
9. ДАЗО.- Ф. 28.- Оп. 4.- Спр. 2565.- Арк. 39-41, 46, 52.
10. Там само.- Арк. 47, 149.
11. Пам'ятна книга. Село: Тересва від року 1934.
12. Там само.- С. 4-14.
13. Там само.- С. 17-18.
14. Там само.- С. 26-27, 32.
15. Там само.- С. 31, 36.
16. Там само.- С. 41-43.

17. Гаавел Бейла. Годичный отчет мадьяр. кор.-держ. гимназии в Хусте 1941-42.- Хуст, 1942.- С. 62; Штефан Аугустин. XV Звіт державної торговельної академії в Мукачеві за шкільний рік 1936-1937.- Мукачєво, 1937.- С. 51, 53.
18. Пам'ятна книга.- С. 51, 53.
19. Там само.- С. 53, 57.
20. Там само.- С. 38-39, 45.
21. Памятная книга.- С. 12-13; Schematismus národních škol a učitelů na P.R. podle stavu ze dne 1.I.1935. Na základě úředních pramenů. Sestavil: Jul. Révay a Frant. Stolan.- S. 71.
22. Земледельческий календарь на высоконосный год 1936. Составил: Мих. Демко. Книгопечатня Юлія Фелдешія в Ужгородє, 1935.- С. 88.
23. Пам'ятна книга.- С. 42, 58.
24. ДАЗО.- Ф. 28.- Оп. 4.- Спр. 2565.- Арк. 123-124.
25. Жидович Тиберий. На лужках жнут. Типографія «Школьной Помощи».- Ужгород, 1936.
26. История подкарпатской литературы. Издание регентского комиссариата. Книгопечатания отцов Василианов в Ужгородє.- Ужгород, 1942.- С. 61.
27. ДАЗО.- Ф. 28.- Оп. 4.- Спр. 2565.- Арк. 143.
28. Там само.- Ф. Р-62.- Оп. 1.- Спр. 53.- Арк. 76.
29. Там само.- Ф. Р-62.- Оп. 1.- Спр. 54.- Арк. 48; Спр. 54.- Арк. 100; Спр. 150.- Арк. 1-3.

РЕЗЮМЕ

ИОСИФ ЖИДОВИЧ – НАРОДНЫЙ УЧИТЕЛЬ МАРАМОРОЩИНЫ

Илько В.И. (Ужгород)

Иосиф Жидович – старейший представитель учительства Закарпатья. Родился в г. Долгое Поле (Кампулунг) Сигетского округа Мараморошского комитата. После окончания Ужгородской учительской семинарии в течение 35 лет (1909–1944) плодотворно трудился на ниве народного просвещения, обучая крестьянских детей в церковно-приходских и государственных народных школах Мараморощины: в селах Брустуры (Лопухово), Русково, Нижняя Апша (Диброва), Тересва. Одно время (1912–1914) был учителем в с. Тисауйгель (Новое Село) Угочанского комитата. Педагог сеял разумное, доброе, вечное, прививал молодым любовь к простому народу, к своему родному краю.

Как управитель Тересвянской «русской» (украинской) народной школы (1925–1944), многое сделал для расширения ее материальной базы, обеспечения учебного процесса. Его заслуга – создание Школьной хроники – «Памятной книги», куда на протяжении 1934–1937 годов вносились записи о материальной и духовной культуре крестьян, общественно-политической жизни села. Материалы книги – ценный источник для очерков истории Тересвы. И. Жидович воспитал четырех детей, из которых Василий-Адальберт и Магдалина-Этелка впоследствии стали учителями, Павел-Тиберий – правоведом, Ладислав-Иосиф – врачом.

SUMMARY

JOSIF ZHIDOVICH – PEOPLES TEACHER OF THE MARAMOROSH REGION

Ilko V. I. (Uzhgorod)

Josif Zhidovich is the famous representative of the Transcarpathian pedagogic tradition/ He was born in the village Dovhe Pole (Kampulung) of the Siget district in Maramorosh komitat. During 35 years (1909–1944), after the graduation from the Uzhgorod Teachers Seminary, he was teaching at church and local schools of the Maramorosh – in the villages of Brustury (Lopukhovo), Ruskovo, Nizhnya Apsha (Dibrova), Teresva. In 1912–1914 he was teaching in Tisaiuhely (Nove Selo) of the Ugochansky komitat. During all his life was teaching eternal things from his heart, like love and respect to nature, people.

As a Director of the Teresva “Russian” (Ukrainian) peoples school (1925–1944) he contributed a lot to its development. He initiated the release of the School Chronicle, which in 1934-1937 reflected the most important events of the village and valuable information about the cultural developments in the village. The Chronicle is of significant importance for the village history. Josif Zhidovich brought-up four children: Vasil-Adalbert and Magdalena-Etelka became teachers, Pavel-Tiberi – a lawyer, Ladislav-Josif – a doctor.